

DIDAKTIK O‘YINLARNING TA‘LIMY VA TARBIYAVIY AHAMIYATI

Ergashev J.M.

Toshkent gumanitar fanlar universiteti o‘qituvchisi

Tayanch so‘zlar: didaktik o‘yinlar, ta‘limiy maqsad, son qatori, taa‘lim va tarbiya, samaradorlik.

Ключевые слова: дидактические игры, образовательная цель, числовой ряд, воспитание и обучение, эффективность.

Key words: didactic games, obrazovatel'naya tsel, numerical arithmetic, education and training, effectiveness.

Резюме: Maqolada Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot yo‘lida turli sohalarda qo‘lga kiritgan yutuq va natijalari, mamlakatimizning salohiyati va qudrati, tub islohotlarning mohiyati va ahamiyatini va didaktik o‘yinni o‘rgatishdan muayyan ta‘limiy maqsad nazarda tutiladi, o‘yinning eng muhim ahamiyati qaraladi.

Резюме: В статье рассматриваются достижения и поддержка, добавленные в различных областях развития Нового Узбекистана, фундаментальное развитие безопасности и власти, а также значение дидактической игры, значение игры.

Summary: The article discusses the achievements and support added in various areas of development of New Uzbekistan, the fundamental development of security and power, as well as the importance of the didactic game, the importance of the game.

Bolalarga o‘yinni o‘rgatishdan muayyan ta‘limiy maqsad nazarda tutiladi. O‘yinning eng muhim ahamiyati ham ana shundadir. O‘yin o‘tkazilish shakllari va usullari ta‘limning boshqa turlaridan farq qiladi.

Didaktik o‘yin usullari cheksiz, takrorlash va o‘zgartirish, unga turli yangiliklar kiritish imkoni bor. Masalan, biz «Jimjitlik» o‘yining 5-7 xilini butun sinf bilan hamda ayrim bolalar bilan 10 martadan ko‘proq takrorlab o‘tkazdik, «Nima o‘zgardi?» turidagi o‘yin 5 xil turli ko‘rsatmali material bilan o‘tkazildi. Natijada o‘yin malakalarining bir xilda va mustahkam bo‘lishiga hamda o‘yinning har bir qoidasini tinglay bilish va unga rioya qilinishiga erishish imkonini berdi. Didaktik o‘yinlar o‘zining shakli jihatidan, asosan, bog‘chada o‘ynaladigan ijodiy o‘yinlardan ham, o‘qituvchi o‘zi hikoya qilib berish yo‘li bilan tushuntiradigan va o‘quvchilarni birma - bir so‘rab chiqish

natijasida mustahkamlanadigan o‘yinlardan ham har tamonlama farq qiladi. Didaktik o‘yinlar o‘qitish vazifasiga xizmat qiladi va qiziqarli, maroqli, tushunarli darajada olib boriladi. Bolalar g‘olib chiqish maqsadida jon-dili bilan mashq qiladilar, berilgan har bir topshiriqni albatta bajarishga odatlanib qoladilar, natijada ularda didaktik topshiriqlarni bajarishga bo‘lgan qiziqish orta boradi. Didaktik o‘yinlar har bir darsning maqsadini, har bir mashqning maqsad va vazifalarini yaxshiroq tushunib olishga yordam beradi.

Didaktik o‘yinlar ta’limning ko‘rgazmaliligini, o‘qituvchining nutqini va bolalar harakatini o‘z ichiga oladi, buning natijasida idrokda (ko‘rish, eshitish, teri sezgisi belgilarida) birlik tug‘iladi. Bu esa o‘qituvchining aytganlarini bolalarning o‘ylab olishiga va aytilganlarni ifodalab berishlariga, ya’ni didaktik o‘yin qoidalarini o‘zlari bajarishlariga undaydi. Didaktik o‘yinlarning bu tarzda tuzilish xususiyatlari o‘quvchilar faoliyatini tahlil qilish imkonini beradi. Shuning uchun ham barcha bolalar o‘yin vaqtida zo‘r qiziqish bilan harakat qiladilar.

Didaktik o‘yinlar bolaning his-tuyg‘usiga ta’sir etib, unda o‘qishga ijobiy munosabat va qiziqish xislatini tarkib toptiradi. Bolalar o‘yinda zo‘r mamnuniyat bilan ishtirok etadilar. O‘yin boshlanishini sabrsizlik bilan kutadilar, ularning ongida beixtiyor ertangi o‘quv kunining quvonchli manzarasi gavdalanadi.

Har bir didaktik o‘yinda ko‘pchilik bolalar yoki butun bir sinf o‘quvchilari ishtirok etadi. Masalan, «Doiraviy misollar» o‘yinida hamma bolalar masala yechadi, «Zanjircha»da 10 nafar, «Do‘koncha»da 8–12 nafar bola, «Narvoncha»da esa hamma o‘quvchilar masala yechadilar.

Didaktik o‘yinlar o‘tkazilish jarayonida bolalarning o‘zlarini mustaqil boshqara olishda o‘rganishlarini ta’kidlab o‘tish lozim.

Didaktik o‘yinlarning tarbiyaviy ahamiyati nimalardan iborat?

Tajriba shuni ko‘rsatadiki, didaktik o‘yinlar hamjihatlik va intizomlilikni tarbiyalashga yordam beradi, chunki har bir o‘yin g‘alaba qozonishga intilish bilan bog‘liq bo‘lib, o‘yin shartlari va qoidalariga qat’iy va izchil rioya qilishni talab etadi. «Kim aniqroq va tezroq», «Bo‘sh kelma», «Eng yaxshi hisobchi», «Ko‘rganni eslab qolish» kabi o‘yinlarni o‘tkazish paytida o‘quvchilar sinf xonasida jimjitlik bo‘lishiga o‘quvchilarning o‘zlarini tuta bilishlariga, partadan tovush chiqarmay turib, oyoq uchida doskaga chiqa olishlariga, joylariga osoyishtalik bilan qaytib kelib o‘tirishlariga, tovushlarni diqqat bilan tinglashlariga, raqamlarga zehn bilan qarashlariga erishadilar.

Darsda o‘yinqaroqlik qilib o‘tiradigan va o‘qituvchini bitta dars davomida 10–15 martagacha tanbeh berishga majbur etadigan bolalar ham uchrab turadi. Biroq o‘yin o‘tkazilayotgan vaqtda bunday bolalarning xulq-atvori

tamoman o'zgarib ketadi. Ular darhol o'zlarini tutib oladilar, o'qituvchining o'yin qoidalarini ko'rsatib berishini kutib o'tirmaydilar ham, qoidalarni o'zlari mustaqil bajaradilar. Didaktik o'yinlar jarayonida bolalarda uyushqoqlik, vaqtni iloji boricha tejay bilish xislatlari tarbiyalanadi.

Didaktik o'yinlar bolalarda do'stlik, birodarlik, mehnatsevarlik hissini tarbiyalash va taraqqiy ettirishga yordam beradi. «Kim turgan saf yaxshiroq», «Zanjircha», «Narvon-cha», «Bilgan kishi sanashni davom ettiraversin» singari o'yinlar o'tkazilayotganda bolalar o'z o'rtoqlari, o'zi turgan saf va o'z sinflarining sharafi uchun kurashadilar.

Bir safga tizilganlar ikkinchi safda turgan o'quvchilar bilan musobaqalashayotganda topshiriqni saflardan birining o'quvchisi yoki bir necha o'quvchilari, yoxud butun bir saf bajaradi. Odatda, bolalar o'z sheriklariga dalda berib turadilar, agar o'rtoqlari topshiriqni to'g'ri bajarsa, undan behad xursand bo'ladilar va u bilan faxrlanadilar. Shuni ham aytish kerakki, o'yin o'tkazilayotgan paytda bolalarda hasad, qizishib ketish singari salbiy xislatlar uchramaydi.

Didaktik o'yinlar ijodiy shaxsni tarbiyalashga yordam beradi, chunki har bir o'yinning takrorlanishi topshiriqni bajarishga yangicha munosabatda bo'lishni talab qiladi. Uni hal qilish zarurati esa ijodiy izlanishlarni keltirib chiqaradi.

Didaktik o'yinlarda tirishqoqlik, matonatlik, boshlangan ishni oxirigacha yetkaza bilish singari eng kerakli irodaviy sifatlar tarbiyalanadi. Masalan, «Doiraviy misollar» o'yinida oltita misolning hammasini yechish kerak, aks holda, oxirgi sonning birinчисiga to'g'ri kelish-kelmasligini bilib bo'lmaydi. Ana shuning o'zi bolalarni faollashtirib yuboradi va ular misolni yechmay qo'ymaydilar.

«Do'koncha» turidagi o'yinda o'yinchoqlar «sotib olish»ning o'zi bilan ish bitmaydi, balki bir necha o'yinchoqlar narxini hisoblab (qo'shib) chiqishga, necha pul «qaytarib» berish kerakligi haqida o'ylab ko'rishga ham to'g'ri keladi. Bolalar «Qiziqarli kvadratlar» o'yinida murakkab matematik amallarni bajaradilar. Bunda o'quvchi-larga bir yo'la bir necha amallarni bajarishga, chiqqan natijalarni taqqoslashga, erishilishi mumkin bo'lgan natijalar to'g'risida o'ylab ko'rishga va noto'g'ri hisobdan voz kechishga to'g'ri keladi. Bularning hammasi tez, zo'r qiziqish va aqliy faoliyat bilan o'tadi. Katta, chiroyli to'pni ko'rgan o'quvchilarda tortinchoqlik yo'qola borib, dadillik bilan sonlarni o'ylab topishga kirishadilar. O'yin jarayonida bolalarda tevarak-atrof haqida to'g'ri tushuncha paydo bo'ladi, bu esa bolalarga topshiriq mazmunini turli xil turishlarida yordam beradi. «Do'koncha», «Nimani taqillatdim?», «Teatr», «Bolalar bog'chasida», «Mehmondorchilikda» kabi o'yinlarda bolalar

tevarak-atrofdagi hayotni, narsalarning sifatini, og‘irlik o‘lchovi, narx-navolar va boshqalarni bilib oladilar, ularda fazoviy tasavvurlar mustahkamlanadi. Didaktik o‘yinlar, o‘qituvchini bolalarga yaqinlashtiradi, o‘qituvchi bolalar nazarida tarbiyachigina emas, balki chinakam do‘stga ham aylanadi. Bu esa ayniqsa dastlabki kunlarda yuz beradigan yotsirash hollariga barham beradi. Shunday qilib, o‘yinlar bolalarda o‘qituvchi va o‘qishga nisbatan ijobiy munosabat paydo qiladi.

Sinfdan tashqari mashg‘ulotlarda o‘tkaziladigan o‘yinlar bolalarning bo‘sh vaqtini samarali o‘tkazish vositasidir. «Bo‘g‘inlar», «Sanayver», «Qiziqarli kvadratlar» kabi o‘yinlardan esa qo‘shimcha mashg‘ulotlarda unumli foydalaniladi. Bolalar jon-dillari bilan darsdan keyin qolishga rozi bo‘ladilar va o‘zlariga berilgan topshiriqni tezda bajaradilar.

Boshlang‘ich ta‘limda ta‘lim va tarbiyani takomillashtirish maqsadida quyidagi didaktik o‘yinlardan namunalar keltiramiz:

1 - g u r u h. To‘g‘ri va teskari tartibda sanashga oid o‘yinlar

Didaktik o‘yin: «Qaysi biri qo‘shildi»

Didaktik topshiriq: son qatori haqidagi tushunchani mustahkamlash.

O‘yin topshirig‘i: oldin turgan bolalarni sanab chiqib, yana qancha qo‘shilganini aytib berish.

O‘yin tasviri: bir necha bola bir qatorga turadi. Qolgan bolalar ularni sanab chiqishadi. O‘qituvchi imo-ishorasi berishi bilan o‘tirgan o‘quvchilar ko‘zlarini yumadilar. O‘qituvchi ovoz chiqarmasdan yana bir o‘quvchini doskaga chaqirib, saflanganlar qatoriga turg‘azib qo‘yadi. U «Mumkin» degandan so‘ng o‘quvchilar ko‘zlarini ochib, nechanchi («beshinchi», keyin «oltinchi» va hokazo) kelib qo‘shilganini aytib berishadi.

Bu o‘yin «Ketgan kim?» o‘yiniga qaraganda anchagina yengil. Uni dastlabki kunlarda o‘tkazish mumkin. Bunday o‘yinlar turli usullarda o‘tkaziladi. Chunonchi: «Qaysi o‘yinchoq yashirib qo‘yildi», «Qaysi o‘yinchoq qo‘shib qo‘yildi» va hokazo. Bolalarda noto‘g‘ri tushuncha hosil bo‘lib qolmasligi uchun bir xil buyumlardan foydalanish kerak. Chunki o‘yinchoqlar har xil bo‘lgan taqdirda bolalar to‘g‘ri javob berolmay, «beshinchi» deyish o‘rniga «o‘yin choq» yoki «kubik» deb yuborishlari mumkin va hokazo.

«Sanayver» turidagi o‘yinlar ham shu guruhga kiradi. Bolalarni doskaga chiqarish va safga tizib qo‘yish, keyinchalik esa to‘g‘ridan-to‘g‘ri qatorma-qator sanatish mumkin.

Didaktik o‘yin: «Narvoncha»

Didaktik topshiriq: 20 ichida qo‘shish misollarini yechish.

O'yin topshirig'i: «Narvoncha»ga tezda chiqish, ya'ni hamma misollarni yechish.

O'yinning borishi: O'qituvchi oldindan har bir qator uchun alohida uchta «o't o'chirish» narvonchasini chizadi. O'qituvchi:

– Bolalar, narvonchaga!, Pog'onali narvonchaga emas, balki «o't o'chirish narvonchasi»ga tez chiqib olish kerak, – deydi-da, 3 o'quvchini doskaga chaqiradi va ularga javobni qayerga (katak qarshisiga) yozish kerakligini tushuntiradi. $14+6=$ □ $13+5=$ □ .

Hamma o'quvchilar o'z qatorlaridan chiqqan bolalarning masalalarni qanday yechayotganlarini kuzatib turishlari yaxshi natija beradi. Agarda biror o'quvchi masalani noto'g'ri yechsa, o'quvchilar darhol qo'l ko'tarib, uning narvondan «yiqilib» tushganini aytishadi.

Bo'shroq o'quvchilarning kamroq «yiqilishi»ga intilish kerak, ularga yengilroq masalalar berib turish lozim.

Bu o'yin bolalarga doskada bajarilayotgan amallarni yaxshilab tushunib olish imkonini beradi. Bolalar bu o'yinni o'ynash jarayonida esda saqlab qolinishi ilgari qiyin bo'lgan qo'shish amalini puxta o'rganib oladilar va ularda barmoq bilan sanab o'tirishga ehtiyoj qolmaydi.

Bu o'yinni barcha amallar bilan turli usullarda o'tkazish mumkin.

2 - g u r u h. Son tarkibi haqidagi tushunchani mustahkam-lovchi o'yinlar

Bu o'yinlarning ko'pchiligi jadvallar yoki ko'rsatma individual qurollar (geometrik shakllar solingan konvertlar) va hokazolar yordamida o'tkaziladi.

Didaktik o'yin: «Shuncha ajratib qo'y»

Didaktik topshiriq: son tarkibini (5, 6, 7 va hokazo) mustahkam-lash.

O'yin topshirig'i: a) tavsiya qilingan jadvalga qarab, o'zining daftorida ham xuddi shuncha son ajratish;

b) o'zining xohishiga qarab shakllarni almashtirib qo'yish.

O'yinning borishi: Tanaffus vaqtida bolalarga geometrik shakllar solingan konvertlar hamda o'rtasidan chiziq tortilgan qalin qog'oz beriladi.

O'yin «Ko'rganni eslab qolish» tarzida o'tkaziladi. Lekin o'qituvchining qo'lidagi namunada shakllarning oddiy joylashuvi emas, balki muayyan bir tarkibi ko'rsatilgan bo'ladi.

O'qituvchi qo'lidagi namunani ko'rsatib turib, baland ovoz bilan: «Diqqat!. Bir, ikki, uch!»—deyida, namunani olib qo'yadi. Bolalar masalani xuddi o'qituvchi ko'rsatgan namunadagidek qilib tez bajaradilar. O'z-o'zini tekshirish uchun namunalarga takror qarab olishga ruxsat etiladi. O'yin shu yo'sinda 3–4 marta o'tkaziladi. So'ngra o'qituvchining bolalarga xuddi shu o'yinning o'zini boshqa usullarda mustaqil suratda o'ynatishi yaxshi natija beradi.

Bu o‘yin bolalar qobiliyatini o‘stiradi. O‘qituvchi qatorlar oralab yurib, masalani kim qanday yechganligini aniqlaydi.

O‘yin oxirida bolalardan biror sonning qanday hosil bo‘lishini takrorlab olishini albatta talab qilish kerak. Agar ular o‘zlari tergan bo‘lsalar, kimniki yaxshi chiqqanini aytishlari lozim.

Odatda hamma o‘quvchilar berilgan topshiriqlarni durustgina bajaradilar, ya‘ni «g‘olib chiqadilar». O‘qituvchi ularning yaxshi o‘ynaganliklarini qayd qiladi.

«Archani bezash» o‘yini

Didaktik topshiriq: Fanlararo aloqadorlikni mustahkamlash.

O‘yin topshirig‘i: Arifmetik amallar bajarishni puxtalash.

O‘yin bayoni: Bu o‘yin uchun magnitli doska yoki paǎmoq doska, archa daraǎotining rasmi, qalin qog‘ozdan yasalgan archa o‘yinchoqlar, o‘yinchoqlar solingan quticha, archa o‘yinchoqlarining orqa tomoniga magnit plastinkasi yelimlangan bo‘ladi.

O‘qituvchi o‘yinning sharti, qoidasi bilan tanishtiradi. Magnit doskaga archa daraǎoti chizilgan ko‘rgazma yopishtirib qo‘yiladi. Bu o‘yinda o‘quvchilar qutichadagi archa o‘yinchoqlarini archaga osish uchun, o‘yinchoq orqasidagi misolni doskada bajarishadi. Misolning javobi to‘g‘ri bajarilsa, o‘yinchoq archaga osib qo‘yiladi. Archada misol noto‘g‘ri bajarilsa, o‘quvchi o‘yinchoqni sindirib qo‘ygan bo‘ladi. Bu esa o‘quvchi uchun xato ish bo‘lib, bundan keyin uning misolni iloji boricha to‘g‘ri bajarishga, doimo hushyor bo‘lishga undaydi.

- Bolajonlar, archa qachon yasatiladi, deb o‘qituvchi savol bilan murojaat etadi.
- Archa har yili yangi yilni kutib olishdan avval yasatiladi, deb o‘quvchilar javob berishadi.
- Bu yil nechanchi yil? Qanaqa yil? Yoki, yangi yil haqida, archa haqida qanday she‘r, topishmoqlarni bilasiz? Qo‘shiq ham bilasiz-mi, deb o‘qituvchi savol bilan murojaat etadi.

Matematika boshqa fanlar bilan bog‘lab oqitilsa, maqsadga muvofiq bo‘ladi.

«Gul sayli» o‘yini

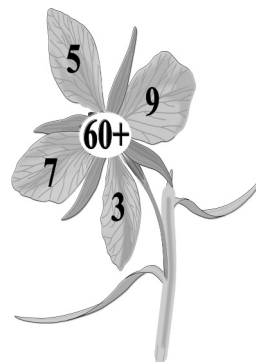
Didaktik topshiriq: O‘quvchilarni faollashtirishga yo‘naltirish.

O‘yin topshirig‘i: Topshiriqlarning fasllarga xos holda bajarilishini mustahkamlash.

O‘yin bayoni: Gul sayli o‘yini uchun magnit doskasi, yozuv doskasi va qalin qog‘ozdan yasalgan gullar tayyorlanadi. Gullar sinf o‘quvchilarining soniga teng bo‘ladi. Gulining orqasiga magnit plastinkasi yelimlanadi va qora

qalam bilan misol yoziladi. Chunki, oddiy qalamda yozilgan misolni o'chirib, keyingi darslarga yangisini yozish mumkin.

O'qituvchi o'yinning sharti va qoidasi bilan tanishtiradi. Gullar magnit doskasiga betartib yopishtiriladi. Bunday ko'rinish gulzorni ifodalaydi. O'qituvchi o'quvchilarga guruhlarga bo'linib, gul terishni aytadi. O'yinda eng ko'p gul tergan guruh g'olib bo'ladi. Gul terish uchun har qaysi guruhdan tartib bilan bittadan o'quvchi chiqib, magnit doskasidagi gullardan bittasini oladi va orqasiga yozib qo'yilgan misolni dars doskasida yechadi.

Qolgan o'quvchilar misollarni daftarlarida mustaqil bajaradilar. Misolni noto'g'ri bajargan o'quvchi gulni uzishda sindirib qo'ygan hisoblanadi. Noto'g'ri yechilgan misolni guruhning navbatdagi o'quvchisi chiqib to'g'rilaydi. O'qituvchi bu o'yin orqali oquvchilarga tabiat sirlari haqida tasavvur beradi.

Shunday qilib, didaktik o'yinlar ta'limning ko'rgazmaliligini, o'qituvchining nutqini va bolalar harakatini o'z ichiga oladi, buning natijasida idrokda (ko'rish, eshitish, teri sezgisi belgilarida) birlik tug'iladi. Bu esa o'qituvchining aytganlarini bolalarning o'ylab olishiga va aytilganlarni ifodalab berishlariga, ya'ni didaktik o'yin qoidalarini o'zlari bajarishlariga undaydi. Didaktik o'yinlarning bu tarzda tuzilish xususiyatlari o'quvchilar faoliyatini tahlil qilish imkonini beradi. Shuning uchun ham barcha bolalar o'yin vaqtida zo'r qiziqish bilan harakat qiladilar.

ADABIYOTLAR:

1. Djumaev M. Matematika o'qitish metodikasi. (darslik) Toshkent. "Bayyoz", 2023 yil. 320 b.
2. Jumaev M. Matematika o'qitish metodikasi. (darslik) Toshkent. "Turon-Iqbol", 2016 yil. 426 b.
3. Jumaev M. Tadjieva Z.G'. Boshlang'ich sinflarda matematika o'qitish metodikasi. (darslik.) Toshkent. "Fan va texnologiya", 2005 yil.
4. Jumaev M. Boshlang'ich sinflarda matematika o'qitish metodikasidan praktikum. (o'quv qo'llanma) Toshkent. "O'qituvchi", 2004 yil.
5. Jumaev M. Boshlang'ich sinflarda matematika o'qitish metodikasidan laboratoriya mashg'ulotlari. (o'quv qo'llanma) Toshkent. "Yangi asr avlodi", 2006 yil.
6. Ibrohimov R. "Matematikadan masalalar to'plami". T.O'qituvchi, 1995.
7. Timss 2015 Assessment Frameworks. International Association for the Evaluation of Educational Achievement (IEA).